

La narrativa de Santiago Rusiñol

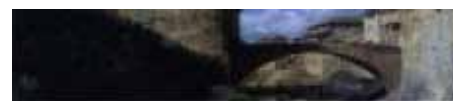
Carles Montpart Tura

La notícia de la finalització de les obres de restauració del Cau Ferrat de Sitges i la recent reedició de la novel·la El català de la Manxa, són un bon motiu per fer un breu repàs de l'obra narrativa de Santiago Rusiñol, segurament el màxim representant del Modernisme català. Una producció que sovint ha quedat eclipsada per la gran importància que Rusiñol va adquirir com a pintor i com a autor teatral, però que encara pot tenir un gran interès entre els lectors catalans d'avui. En aquest mateix número de Latortugaavui, Antoni Font n'exposa els trets més importants de la seva vida del seu vessant pictòric.

Cròniques des de París

Les primeres aportacions literàries de Santiago Rusiñol (Barcelona, 1861- Aranjuez, 1931) van ser escrites durant la seva primera estada a París. Un cop mort el seu avi, veritable patriarca familiar, Rusiñol se sent alliberat dels deures familiars i, com és sabut, es deixa endur per la dèria per l'art que fins aquell moment havia estat més aviat latent. Als vint-i-vuit anys, abandona el despatx de l'empresa familiar, la dona i una filla de quatre mesos i es lliura a la vida bohèmia. Acompanyat del que ja aleshores és el seu company inseparable, el pintor Ramon Casas i Carbó, s'instal·la a Montmartre, en una casa de la Rue d'Orient, on passen també temporades els pintors Enric Clarassó i Miquel Utrillo. Posteriorment, es muda a una altra casa del Moulin de la Galette, de d'on envia a *La Vanguardia* les *Cartas del molino*, que es recolliran en el

volum *Desde el Molino* (1894). Juntament amb els monòlegs *L'home de l'orgue* (1890) i *El sarau de la llotja* (1891), aquesta producció constitueix el que s'ha anomenat l'etapa premodernista de Rusiñol, de la qual posteriorment l'autor renegà.

El poble gris

Santiago Rusiñol

Santiago Rusiñol

A partir d'aquest moment Rusiñol es dedicà a escriure sobretot monòlegs teatrals i un magnífic llibre de poemes en prosa —*Oracions* (1897)— però també narracions curtes algunes de les quals, llegides avui dia, segueixen tenint força interès. Són les que s'apleguen a *Anant pel món* (1896), *Fulls de vida* (1898) i *El poble gris* (1902). En el primer cas es tracta d'una vintena de narracions que fan referència a les seves excursions a Castella i a Andalusia, a la seva infància i a l'estada a París, i que ens presenten un autor compromès, defensor de l'art i de l'artista davant dels models burgesos, mentre que el segon és un recull de textos molt curts d'enfocament simbolista i d'un decadentisme radical. *El poble gris*, per la seva banda, reuneix trenta narracions breus encapçalades per un pròleg que —segons Margarida Casacuberta, màxima estudiosa de l'obra de Rusiñol— “forma part de l'univers de ficció i on queda perfectament definida la veu narrativa que atorga uniformitat al volum”. Dels dos primers llibres no en tenim reedicions actuals, però podem llegir-ne els relats “El cavall de Peret”, “Gent de bé”, “Ocells de pas” i “El pati blau” a l'antologia que l'editorial Bromera va dedicar fa dos anys a Rusiñol (*Ocells de pas i altres proses*, Els nostres autors, 69, Alzira, 2012). Pel que fa a l'últim, en canvi, disposem d'una edició

moderna de Miquel Oller, amb una presentació a càrrec de Margarida Casacuberta (*El poble gris*, Edicions de 1984, Barcelona, 2007).

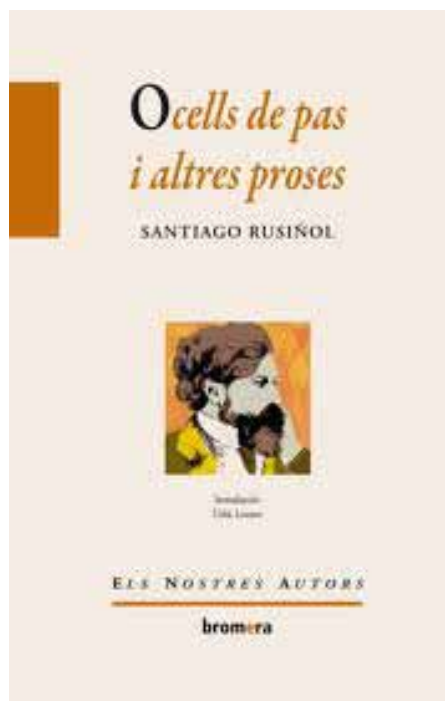
El desencís de l'artista modernista

Aquest llibre Rusiñol el publica en un moment en què, convalescent de la intervenció quirúrgica que va seguir la cura de desmorfinització al sanatori de Boulogne-sur-Seine, l'autor sembla haver-se decantat cap a la producció dramàtica i la captació del gran públic. Al llarg de les trenta narracions esmentades, Rusiñol ens ofereix una visió agredolça de la vida quotidiana d'uns personatges i d'un paisatge absolutament anodins, símbols del tedi d'una existència sense ideals. Malgrat que no puguem parlar pròpiament d'una novel·la —les narracions tenen entitat

autònoma i poden llegir-se independentment les unes de les altres— sí que és cert que el narrador, *alter ego* de l'autor, dóna una forta unitat a tot el conjunt. La sensació que li queda al lector actual, un cop llegit tot el volum, és la d'una visió força desencantada i corrosiva de la societat. En moltes de les línies hi traspua la idea que la concepció de l'artista modernista com a guia de la societat ha fracassat, i que pertot s'imposa la grisor i la monotonia. Especialment escruixidores són les proses “Les velles” i “Els esguerrats”, mentre que l'únic alè de poesia que Rusiñol es permet de concebre el trobem en un dels millors textos del volum “La nit de l'amor”, dedicat a la nit de Sant Joan, un autèntic parèntesi per als habitants del poble, on el foc “*no era igual que el que encenien cada dia: tenia una altra virtut: una virtut misteriosa que els removia passions que mai havien sospitat, que els feia tremolar cordes mudes i remoure vibracions que tot l'any tenien somortes*” (p. 180).

L'auca del senyor Esteve

Si hi ha una novel·la, però, que sintetitza les idees que sobre l'art i la societat va defensar Rusiñol, aquesta és *L'auca del senyor Esteve*, publicada per primer cop l'any 1907. Es tracta de l'obra narrativa més ambiciosa d'aquest autor, la més reeditada i l'única que segueix tenint una certa presència en les prescripcions de lectures que fa el Departament d'Ensenyament

Tres novel·les "picaresques"

A partir d'aquest moment, la narrativa de Santiago Rusiñol entra, segons els crítics, en una certa degradació paral·lela a la del seu teatre, que cada cop més buscarà a qualsevol preu l'aplaudiment del públic majoritari. Tot i això, cal destacar una certa qualitat en les seves tres darreres novel·les, *El català de la Manxa* (1914), *La "Niña Gorda"* (1917), i *En Josepet de Sant Celoni* (1918).

La primera, recentment reeditada amb motiu del centenari de la seva publicació (*El català de la Manxa*, L'Avenç. Barcelona, 2014), Rusiñol segurament la va començar a escriure durant els entreactes de les llargues sessions de pintura de l'estiu de 1913 a Aranjuez. L'obra, que l'any posterior a la seva publicació va obtenir el premi Fastenrath als Jocs Florals de Barcelona —malgrat que va ser rebuda amb una gran indiferència per part de les noves "autoritats" noucentistes—, es presenta com una paròdia del Quixot que, seguint el to i l'estructura de la literatura picaresca,

consciència dels habitants de Cantalafuente. Rusiñol, desenganyat amb el fracàs del moviment de Solidaritat Catalana, i enormement crític tant amb l'imperialisme espanyol com amb el discurs dels joves noucentistes —que el veien com un representant d'una època literària ja perillosa—, basteix des d'una perspectiva irònica una forta crítica de la idea que els catalans tenen com a missió desvetllar l'Espanya negra i morta. De fet, la novel·la, en què, finalment, el protagonista no només no aconsegueix els seus objectius, sinó que el seu fill es fa torero, pot ser llegida com una àcida paròdia de les aspiracions "hegemòniques" del catalanisme polític del moment. No oblidem que *El català de la Manxa* es publica —ara fa un segle— el mateix any de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya.

www.electracaldense.com

Pl. Catalunya, 6
08140 Caldes de Montbui
Tels: 938 650 133
938 650 585
900 181 776

Malgrat un cert esquematisme en el plantejament i en el lligam dels diversos elements de la trama, es tracta d'una novel·la que encara és força llegidora actualment i que té alguns moments descriptius francament aconseguits (el palau de l'*hidalgo* del poble, els camperols batent el blat sota un sol de justícia o el jardins d'Aranjuez que tan bé coneixia).

De les altres dues novel·les, només *La "Niña Gorda"* ha estat reeditada modernament (Quaderns Crema, Barcelona, 1991 i a l'antologia citada més amunt). L'obra, que explica el naixement i la vida d'una nena excepcionalment grassa, i l'explotació que pateix com a fenomen de fira, ofereix una cruel deformació del bovarisme a partir d'una estructura fulletonesca que deixa en el lector un forta impressió de pessimisme i de desil·lusió respecte de la condició humana. En *Josepet de Sant Celoni*, finalment, crea la figura d'un "pícaro" català modern.

Humor i escepticisme

Amb els anys, fruit d'un escepticisme cada cop més profund, Rusiñol va quedant progressivament aïllat dels nous corrents literaris. Com a rèplica al *Glossari* de Xènius, va publicar entre els anys 1907 i 1925 un altre *Glossari* a "L'Esquella de la Torratxa" amb el pseudònim de Xarau. A part de les novel·les esmentades, de la seva estada a Llatinoamèrica en va treure un interessant llibre de viatges, *Del Born al Plata* (1911), i durant l'estada que féu a Mallorca amb Mir per pintar, va escriure *L'illa de la calma* (1913), que és segons Josep Pla el document més tendre que ha deixat i el que "conté els trossos de prosa més sensibles i més equilibrats que sortiren de la seva ploma". Un dels últims llibres que va publicar, a finals de 1927, i també reeditat recentment, és *Màximes i mals pensaments* (L'Avenç, Barcelona, 2013), un recull de dues-centes màximes que són, en el fons —en opinió de Margarida Casacuberta, que té cura de l'epíleg d'aquesta edició— paròdies de sentències morals i una mena de testament vital de l'autor. Rusiñol, gran, cansat i malalt, s'encara amb la pròpia vanitat, amb la més crua misogínia, amb la hipocresia, i escriu un conjunt de sentències que, després d'un breu somriure, ens provoquen un xoc intens perquè ens interroguen directament. Unes frases sovint plenes de l'amarga ironia típica de l'autor i moltes de les quals, avui, no passarien

un mínim filtre de la correcció política. Vegeu-ne una mostra de les més misògines: " *La dona és com el violí, afina o no segons qui la toca. / Les dones es pinten la cara perquè no es vegi el que hi ha a sota. / Perquè la dona es pogués defensar, la Mare Naturalesa, previsor en totes les coses, li ha posat ungles a la llengua. / La dona bella és un perill. La dona lletja és un perill i una desgràcia. / Els ocells, per estarrufar-se, tenen plomes. Les dones, per estarrufar-se, necessiten modistes. / Les dones primer enraonen; després pensen el que han dit.*" El mateix autor, però, a la cloenda de llibre desactiva de manera paròdica aquesta mals pensaments amb aquesta màxima final: " *I, per fi, el que escriu un llibre de pensaments ha tingut un mal pensament d'escriure'ls, perquè tots aquests pensaments poden escriure's a la inversa.*"